

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

В. Ф. ІВАНЮТА, доктор економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в з'ясуванні особливостей сучасних інтеграційних процесів у розвитку аграрного ресурсного потенціалу України, зокрема таких: наявність різноманіття всіх форм власності; переважання сучасних економічних стимулів у процесі створення агропромислових формувань та розвитку ринкових відносин; відносний рівень незалежності суб'єктів господарювання від держави. *Визначено засади реалізації організаційно-економічних і правових передумов інтеграції аграрної освіти, науки та виробництва.* **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: наукового аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результатом дослідження є розгляд найважливіших проблем членства в ЄС, що стане каталізатором прискорення створення ринкових інституцій у сільській місцевості та сприятиме зростанню національної економіки. Негативні тенденції можуть бути пов'язані з відсутністю захисту внутрішнього аграрного ринку через зниження імпортного мита та зменшення асортименту продукції національного виробництва на ринку України, збільшення витрат на адаптацію до нового конкурентного середовища.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано методологічні підходи щодо інтеграційних процесів, які дають можливість визначити перспективи євроінтеграції для національної економіки. Основними напрямками розвитку аграрного сектору в Україні слід уважати: цивілізоване формування земельного ринку; надання державних дотацій сільськогосподарським товаровиробникам та залучення інвестицій в аграрний сектор економіки; проведення всіх технологічних процесів виробництва продукції згідно з європейськими вимогами; вихід вітчизняних підприємств на міжнародні ринки збуту аграрної продукції; вирішення соціальних питань села. Назріла необхідність удосконалення системи наукового забезпечення аграрного сектору.*

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси, євроінтеграція, експорт, аграрна політика, продовольчий ринок, зовнішні ринки.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Євроінтеграція економіки України поставила перед агропромисловим комплексом країни нові завдання щодо зростання та стимулювання експортного потенціалу. Поряд із цим виникли нові ризики, які обмежують можливості українських виробників аграрної продукції. Залишаються нерозкритими питання відносно перебігу процесів інтеграції аграрного сектору економіки України з європейським, методики проведення системного аналізу динаміки експорту українських продовольчих товарів у країни Євросоюзу, визначення переваг та ризиків для аграрного сектору у зв'язку з підписанням

Україною Угоди про асоціацію з ЄС. Виникла необхідність пошуку перспективних шляхів збільшення обсягів виробництва й експорту аграрної продукції, нарощування прибутків товаровиробників, зміцнення позицій вітчизняних продовольчих товарів на ринках країн – членів ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи аналізу міжнародної інтеграції, що набула значного поширення в середині ХХ ст., були започатковані науковими працями Де Бірса, Вінера та Байє. Теорію митних союзів досконало обґрунтував Дж. Вінер у праці «Питання митного союзу» [1].

Проблематику митних союзів досліджували у свій час основоположники економічної науки

А. Сміт, Д. Рікардо. Зокрема, проаналізувавши Месенську угоду 1703 р. між Англією та Португалією про взаємні торговельні преференції, вони її оцінили такою, що підриває основи вільної торгівлі [2].

Теорію міжнародної економічної інтеграції досліджували у своїх працях представники західної економічної думки: Р. Коуз (R. Coase), Д. Норт, Т. Веблен та ін. Також проблематикою митних союзів займалися такі вітчизняні вчені, як А. П. Голіков, О. А. Довгаль, А. С. Філіпенко, О. І. Євдокімов та ін. [3]

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є: обґрунтування методологічних підходів щодо міжнародних інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки; комплексний аналіз та обґрунтування головних проблем аграрного сектору економіки України, пов'язаних з інтеграцією у світову економіку, посиленням глобалізаційних процесів сучасного світу; виявлення і запровадження нових можливостей і конкурентних переваг, пов'язаних з інтеграцією у світову економічну систему.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Глобальний продовольчий ринок сьогодні характеризується перманентним ростом потреб населення у продовольстві, а обсяги його виробництва не забезпечують потреби, що зростають. Отже, темпи росту обсягу попиту на продовольчі товари перевищують темпи зростання обсягів пропозиції. Це, у свою чергу, сприяє зростанню цін на продовольство, що тягне за собою проблему визначення реального платоспроможного попиту на продукти харчування. Крім того, зміна структури посівних площ, викликана збільшенням посівів культур, що використовуються для виготовлення біопалива, призводить до скорочення посівних площ під продовольчими культурами [4].

Інтеграційні процеси, як показує еволюція суспільного розвитку, набувають усе більшу активність у всіх сферах людської діяльності. Вони є потужним чинником подальшого прогресу в розвитку продуктивних сил і вдосконалення виробничих відносин. На розвиток інтеграційних процесів впливає цілий комплекс різного роду чинників, які можна об'єднати у три основні групи: внутрішньогалузеві, міжгалузеві й макроекономічні. До внутрішньогалузевих слід зарахувати: ступінь технічної оснащеності; собівартість виробництва сільськогосподарської продукції; якість і конкурентоспроможність продукції; коефіцієнт використання генетичного потенціалу тварин і рослин; концентрацію, спеціалізацію та диверсифікацію виробництва; ступінь забез-

печення потужностями зі зберігання продукції. Міжгалузеві чинники являють собою: монополізм промислових підприємств; диспаритет цін; розвиток ринкової, виробничої і соціальної інфраструктури; розвиток системи маркетингу в аграрній сфері. Серед макроекономічних чинників слід виділити: цінову політику держави; податкову політику; фінансово-кредитну політику; страхову політику держави; рівень державного аграрного протекціонізму.

Розвиток світових ринків, збільшення обсягів реалізації товарів і факторів виробництва потребує створення надійніших виробничо-збутових зв'язків між окремими країнами, усунення бар'єрів на шляху руху товарів, послуг і факторів виробництва. З метою розв'язання цих проблем були створені міждержавні інтеграційні об'єднання на основі економічної взаємодії та переплетення національних економік. Такі об'єднання функціонують згідно з міждержавними угодами й у переважній більшості управляються міждержавними органами, тобто мають ознаки транснаціональних компаній.

Особливостями сучасних інтеграційних процесів у розвитку аграрного ресурсного потенціалу України є: наявність різноманіття всіх форм власності; переважання сучасних економічних стимулів у процесі створення агропромислових формувань та розвитку ринкових відносин; відносний рівень незалежності суб'єктів господарювання від держави. Тому, концепція розвитку сучасної агропромислової інтеграції обов'язково ґрунтується на інноваційних принципах, а також механізмах взаємодії. Пріоритетним напрямом у ній має бути маркетингова орієнтація господарських стратегій. Вирішення стратегічних напрямів і завдань передбачає всебічну комплексність, а також послідовність проведення заходів. Головна увага повинна приділятися своєчасному узгодженню різноманітних інвестиційних програм, своєчасному коригуванню всіх механізмів управління, а також економічних відносин. Основними принципами створення моделей інтегрованих формувань є: адаптивність, добровільність, комплексність, цілісність, сприяння та підтримка з боку державних органів влади. Виявлені характерні особливості дозволяють обґрунтувати взаємозв'язок інтеграції зі спеціалізацією і кооперацією. При цьому під спеціалізацією в сільському господарстві розуміється одна з форм суспільного поділу праці та її раціональна організація, що виявляється в зосередженні виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції в галузях, виробництвах і на підприємствах, пов'язаних між собою ринковими відносинами [5].

Слід зазначити, що інтеграція – це якісно нова форма виробничо-економічних зв'язків, що об'єднує підприємства різних галузей із відокремленими технологічними процесами в єдиний виробничий комплекс на основі поєднання послідовних стадій обробки сільськогосподарської продукції. Економічна криза підприємств аграрного сектору обумовлена як макроекономічною ситуацією, так і комплексом чинників, пов'язаних із непристосованістю виробничо-фінансової діяльності більшості суб'єктів господарювання до ринкових відносин.

Сучасний етап розвитку національної економіки, складовою якої є сільськогосподарська галузь, характеризується динамічністю міжнародних інтеграційних процесів, що зумовлює необхідність їх дослідження, пошук оптимальних шляхів адаптації виробництва до вимог ЄС та оцінки очікуваних результатів від реалізації передбачуваних дій.

Досвід і проблеми формування єдиної аграрної політики вивчаються вітчизняними вченими. У дослідженнях В. Власова, О. Могильного, З. Залози [6] та інших ідеться про зміну пріоритетів в аграрній політиці України, стабілізацію та підтримку товаровиробників, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому й зовнішніх ринках. Незважаючи на актуальність проблеми, наукова думка має незначні оригінальні методологічні підходи щодо умов і шляхів розвитку економічної інтеграції. В основному переважають погляди стосовно загальних тенденцій посилення світогосподарських зв'язків із боку окремих країн та їхніх груп, які, об'єднуючись, стають своєрідними міжнародними інтеграційними центрами.

Відповідно до вимог реалізації Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу та Маастрихтського договору визначено, що сільськогосподарська галузь є предметом підвищеної уваги [7]. Це зумовлює необхідність поглиблення наукових досліджень і виявлення шляхів пізнання процесів євроінтеграції в аспекті аграрного сектору. Принципи єдиної європейської сільськогосподарської політики були закладені на конференції в м. Стреза (Італія) в 1958 р. Вони зводилися до домінування інтересів Співтовариства, фінансової підтримки імпорту й експорту та спільного зовнішнього тарифу. Методологічні підходи щодо реалізації програми в цій галузі були розроблені в 1962 р. Мета програми була направлена на: об'єднання аграрних ринків країн-членів інтеграційного процесу, створення єдиного аграрного ринку торгівлі сільськогосподарською продукцією між країнами-членами Співтовариства; визначення мінімального рівня

цін для найважливіших сільськогосподарських товарів; застосування системи компенсаційних зборів під час імпорту, яка захищає виробників ЄС від конкуренції з боку експортерів з інших країн, що виробляють свою продукцію та постачають її на ринки країн-членів Співтовариства за нижчими цінами. Під час експорту сільськогосподарської продукції в інші країни експортери отримують субсидії, що дає їм змогу продавати цю продукцію на зовнішніх ринках за світовими цінами, які нижчі за внутрішні ціни ЄС. Для фінансування аграрного сектору створено спільний сільськогосподарський фонд, куди надходять імпортні збори та платежі країн-членів Співтовариства [7].

Напрями нової аграрної політики були затверджені в серпні 2003 р. та спрямовані на: одноразові виплати фермерам відносно обсягів виробленої продукції на основі дотримання екологічних норм, стандартів безпеки продовольства, умов утримання тварин; активну політику щодо сільської місцевості; скорочення прямих витрат великим фермам на користь фінансування нової політики розвитку сільської місцевості тощо. Природно, що зі вступом України в ЄС необхідні додаткові витрати з бюджету. Україна одержує доступ до європейського ринку з єдиними нормами, стандартами щодо маркування, упаковки, екологічної безпеки сільськогосподарської продукції. Як наслідок, ЄС збільшує квоти на імпорт з України різних видів продовольства. Протягом п'яти років суттєво збільшилась питома вага продукції агропромислового комплексу України у структурі валютних надходжень, але експортується переважно сировина, зокрема рослинницька продукція. Її частка у структурі експорту – більше половини. У 2018 р. було реалізовано закордон продовольчої продукції на суму \$18,6 млрд, тобто за 10 років експорт продовольчої продукції з України виріс в два рази.

Ключовими продуктами вітчизняного аграрного експорту традиційно стали зернові культури, олія, насіння олійних культур, макуха, м'ясо та субпродукти, на які припадає близько 81 % його вартісних обсягів. Тут варто зауважити, що продаж сировини є найпростішим варіантом експорту, але менш вигідним порівняно з експортом продукції високої доданої вартості. Водночас сьогодні одним зі шляхів збільшення економічної ефективності експорту аграрної продукції (зважаючи на його переважно сировинний характер) може стати зростання обсягів виробництва та зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими культурами, гречкою, просом, горохом, льоном олійним тощо. Так, для сорго та проса

рівень експортних цін є зрівняним із цінами для пшениці; гречка, ячмінь, олійний льон, гірчиця – значно дорожчі. Збільшення посівних площ та освоєння прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур в економічному сенсі принесе вітчизняним аграріям можливість збільшення виручки, а також розширить можливості страхування ризиків. В Україні інтенсивно розвивається птахівництво, отже, є значні перспективи збільшення експорту м'яса птиці.

Труднощі виходу органічних виробників на зовнішні ринки зумовлені низкою чинників. Експорт органічної продукції передбачає перевірку якості відвантаження на наявність шкідливих речовин, що веде за собою додаткові витрати, які не кожен експортер може собі дозволити. Крім того, нещодавні нововведення додаткового контролю імпорту органічної продукції походженням з України зробили сам процес експорту дорогим і набагато ризикованішим. Погані знання іноземних мов, а іноді їх відсутність, також даються фермеру взнаки. Проблема комунікації та відносин між покупцем і продавцем найбільш поширена. Перше знайомство й переговори можуть помилково сформулювати негативне враження в покупця. Працюючи з українським ринком, покупцеві не вистачає інформації щодо надійності потенційних постачальників і немає індикаторів для оцінки можливих ризиків або їх відсутності. За умов високих стандартів якості продовольства може скоротитися сегмент зовнішнього ринку.

Перевагою західноєвропейської сільськогосподарської галузі перед вітчизняною є високий рівень конкурентоспроможності продукції, підтримка товаровиробників із боку держави, висока якість продукції, нижчі ціни, різноманітний асортимент виробництва й реалізації продукції, поліпшення структури експорту й імпорту сільськогосподарської продукції кожної країни ЄС. Ураховуючи природний потенціал України, у майбутньому вона може претендувати на завоювання аграрного ринку в ЄС. Методологічні підходи щодо досліджень міжнародних інтеграційних процесів полягають у вивченні економічних процесів з урахуванням циклічності, особливо в тому випадку, коли її розглядають як складову глобальнішої проблеми – проблеми економічного зростання. Як і всі системи, агроєкосистема схильна до коливань, хвиль, циклів, погасити які значно важче, ніж збудити, але ефективно втручання держави в цей процес дає змогу розробити низку штучних демпферів, які можуть знизити амплітуду цих коливань.

Аналіз складних проблем щодо інтеграції національної економіки в ЄС передбачає широ-

ке застосування методів наукової абстракції та логіки. У контексті цього, прояв загальних закономірностей євроінтеграційних процесів здійснюється в різних країнах по-різному, тому необхідно пристосовувати існуючий досвід та моделі інтеграції для України.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Унаслідок лібералізації торговельних режимів, з одного боку, і скорочення державної підтримки власних товаровиробників, з іншого, знижується конкурентоспроможність власної продукції на вітчизняному й міжнародному ринках, що суттєво зменшує рівень вигод від експорту продукції. Зниження експортних операцій відбувається через недостатню потужність портових елеваторів, неузгодженість вантажопотоків із залізницею та судноплавних операцій. Пом'якшення негативних тенденцій у розвитку аграрного підприємництва можливе за правового й економічного регулювання.

Членство в ЄС стане каталізатором прискорення створення ринкових інституцій у сільській місцевості, що сприятиме зростанню національної економіки. Негативні тенденції можуть бути пов'язані з відсутністю захисту внутрішнього аграрного ринку через зниження імпортного мита та зменшення асортименту продукції національного виробництва на ринку України, збільшення витрат на адаптацію до нового конкурентного середовища.

Переваги, які може одержати аграрна сфера України від членства в ЄС:

- поліпшення якості продукції в результаті встановлення стандартів, норм і правил Євросоюзу на торгівлю сільськогосподарською продукцією;
- доступ на ринки сільськогосподарських і продовольчих товарів країн ЄС;
- фінансова підтримка національного підприємства з боку Євросоюзу;
- поступове зниження цінової нестабільності на зовнішніх і внутрішньому агропродовольчих ринках.

Перспективними напрямками подальшого розвитку аграрного сектору економіки країни може бути стабільна державна підтримка агропромислового комплексу, збільшення інвестицій, адаптація виробничих процесів до європейських вимог та на цій основі подальший розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Усе це повинно забезпечити сталий розвиток сільських територій.

Назріла нагальна необхідність удосконалення системи наукового забезпечення аграрного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Viner J. The Customs Union Issue. New York : The Carnegie Endowment for International Peace, 1950. – 221 p.
2. Robson P. The Economics of International Integration. Published by Rout ledge, London, 1987. – P. 5.
3. Довгаль О. А. Особливості, проблеми та перспективи глобального економічного розвитку / О. А. Довгаль // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2017. – Вип. 6. – С. 38–43.
4. Радченко О. П. Перспективи та проблеми розвитку аграрного сектору економіки України в умовах інтеграції з ЄС / О. П. Радченко, О. І. Шавалюк // Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління». – 2017. – Том 16. – Вип. 3 (37). – С. 213–221.
5. Маршалок М. С. Формування та використання ресурсного потенціалу аграрної сфери в контексті розвитку біоекономіки / М. С. Маршалок // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2014. – Вип. 200 (2). – С. 171–175.
6. Власов В. І. Хвилі міжнародної торгівлі та особливості її розвитку / В. І. Власов // Гілея: науковий вісник. – 2017. – Вип. 117. – С. 71–76.
7. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції : монографія / за ред. О. М. Бородіної. – Ужгород : ІВА, 2006. – С. 109–119.
8. Viner, J. The Customs Union Issue. New York : The Carnegie Endowment for International Peace, 1950. – 221 p.
9. Robson, P. The Economics of International Integration. Published by Rout ledge, London, 1987, – P. 5.
10. Dovhal, O. A. (2017). Osoblyvosti, problemy ta perspektyvy hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku (Features, problems and prospects of global economic development) Kharkiv, Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin [in Ukrainian].
11. Radchenko, O. P., Shavaliuk, O. I. (2017). Perspektyvy ta problemy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovah intehratsii z YES (Prospects and problems of the agrarian sector development of Ukraine's economy in terms of integration with the EU) Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova – Scientific Herald of the Odessa National University named after I. I. Mechnikov.
12. Marshalok, M. S. (2014). Formuvannya ta vykorystannya resursnoho potentsialu ahrarnoyi sfery v konteksti rozvytku bioekonomiky (Formation and use of the resource potential of the agrarian sector in the context of bioeconomy development) Naukovyi visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny – Scientific herald of the National University of Biore-sources and Nature Management of Ukraine 200. – 171–175.
13. Vlasov, V. I. (2017). Khvyli mizhnarodnoyi torhivli ta osoblyvosti yiyi rozvytku (The waves of international trade and the peculiarities of its development) Naukovyi visnyk gileya – С. 71–76.
14. Ahrarnyy sektor Ukrayiny na shlyakhu do yevrointehratsiyi (Agrarian sector of Ukraine on the way to European integration) : monohrafiya / za red. O. M. Borodinoiy – Uzhhorod : IBA, 2006. – P. 109–119.

REFERENCES

В. Ф. Иванюта, доктор экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Методологические подходы исследования международных интеграционных процессов в аграрном секторе.**

Аннотация. Цель статьи состоит в выяснении особенностей современных интеграционных процессов в развитии аграрного ресурсного потенциала Украины, в частности таких: наличие многообразия всех форм собственности; преобладание современных экономических

стимулов в процессе создания агропромышленных формирований и развития рыночных отношений; относительный уровень независимости хозяйствующих субъектов от государства. Определены основы реализации организационно-экономических и правовых предпосылок интеграции аграрного образования, науки и производства. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования: научного анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результатом** исследования является рассмотрение важнейших проблем членства в ЕС, что станет катализатором ускорения создания рыночных институтов в сельской местности и будет способствовать росту национальной экономики. Негативные тенденции могут быть связаны с отсутствием защиты внутреннего аграрного рынка из-за снижения импортной пошлины и уменьшения ассортимента продукции национального производства на рынке Украины, увеличения расходов на адаптацию к новой конкурентной среде. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обоснованы методологические подходы к интеграционным процессам, которые дают возможность определить перспективы евроинтеграции для национальной экономики. Основными направлениями развития аграрного сектора в Украине следует считать: цивилизованное формирование земельного рынка; предоставление государственных дотаций сельскохозяйственным товаропроизводителям и привлечение инвестиций в аграрный сектор экономики; проведение всех технологических процессов производства продукции согласно европейским требованиям; выход отечественных предприятий на международные рынки сбыта аграрной продукции; решение социальных вопросов села. Назрела необходимость совершенствования системы научного обеспечения аграрного сектора.

Ключевые слова: интеграция, интеграционные процессы, евроинтеграция, экспорт, аграрная политика, продовольственный рынок, внешние рынки.

V. Ivanuta, Dc. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). Methodological approaches of the investigation of international integration processes in the agricultural sector.

Annotation. The purpose of the paper is to elucidate the peculiarities of modern integration processes in the development of Ukraine's agrarian resource potential. In particular, such as: the presence of a variety of all forms of ownership; the prevalence of modern economic incentives in the process of creating agroindustrial formations and the development of market relations; the relative level of independence of economic entities from the state. The principles of realization of organizational-economic and legal preconditions of integration of agrarian education, science and production are determined. **Methodology of research.** The solving of the tasks set in the article is carried out with the help of general scientific and special research methods: scientific analysis and synthesis, systematization and generalization, a dialectical approach. **Findings.** The result of the study is the consideration of the most important problems of EU membership, which will be a catalyst for accelerating the creation of market institutions in the countryside, and will contribute to the growth of the national economy. Negative trends may be related to the lack of protection of the domestic agrarian market due to the reduction of import duties and a decrease in the range of national production in the Ukrainian market, increasing costs of adaptation to a new competitive environment. **Practical value.** The article substantiates the methodological approaches to integration processes that make it possible to determine the prospects of European integration for the national economy. The main directions of development of the agrarian sector in Ukraine should be considered: civilized formation of the land market; providing state subsidies to agricultural producers and attracting investments in the agricultural sector of the economy; carrying out all technological processes of production of products in accordance with European requirements; entry of domestic enterprises into international markets for agricultural products; solving social issues in the village. There is a need to improve the system of scientific support of the agrarian sector.

Keywords: integration, integration processes, european integration, export, agrarian policy, food market, foreign markets.